

Katarzyna Golik

Adaptacja Mongołów do chińskiego systemu politycznego

**Formy autonomii, elity
i procesy społeczne**

**Instytut Studiów Politycznych
Polskiej Akademii Nauk**

Warszawa 2021

Wprowadzenie

Niedoceniany aspekt etnopolityki

Zagadnienie autonomii etnicznej w Chińskiej Republice Ludowej (ChRL) jest nierozdzielnie związane z systemem politycznym i administracyjnym państwa, dlatego powinno posłużyć do pogłębionej analizy procesów zachodzących w tym kraju. Można wręcz postawić hipotezę, że spojrzenie na obszary peryferyjne uwypukla problemy państwa chińskiego wyraźniej niż ich analiza dokonana z Pekinu czy Kantonu. Problematyka ta w badaniach naukowych wydaje się koncentrować jednak na ułomnościach jej wdrażania, gdyż w praktyce polityka narodowościowa oferuje w sposób dalece niepełny realną samorządność tytułarnym *minzu* (narodom, narodowościom i grupom etnicznym). Termin „autonomia etniczna” w rozumieniu zachodnich ekspertów często nie uwzględnia realiów funkcjonowania państwa chińskiego. Regiony autonomiczne wbrew nazwie podlegają niejednokrotnie ściślejszej kontroli niż pozostałe jednostki szczebla prowincjonalnego. Poza tym uwaga zagranicznych obserwatorów koncentruje się zazwyczaj na przypadkach ostrych konfliktów w Tybecie, a zwłaszcza w Xinjiangu, gdzie powtarzają się masowe, antyrządowe protesty i zamieszki oraz siłowe rozwiązania wprowadzane przez państwo. Także sami przedstawiciele

mniejszości narodowych wyrażają niekiedy negatywne opinie na temat systemu autonomii jako tworu biurokratycznego oderwanego od ich realnych potrzeb. Należy jednak pamiętać, że w Chinach żyje kilkadziesiąt mniejszości etnicznych, których sytuacja bywa odmienna.

Z tego powodu nasila się tendencja, aby skutki implementacji złożonego systemu autonomii etnicznych w ChRL redukować do reprezentacji folklorystycznych podczas zebrań Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych. Elementy fasadowe i rytuał polityczny z nimi związany nie powinien jednak odwracać uwagi od procesów dyskrecyjnych, które zachodzą w szerokim spektrum aparatu państwowego również w relacji z nieformalnymi instytucjami tradycyjnymi. W niniejszym opracowaniu przykłady poddane analitycznemu opisowi uzasadniają rozważanie przyczyn i sens wdrożenia tak złożonego systemu zarządzania ludami niechińskimi, jakim jest wielowarstwowy system administracyjny. Przy redukcjonistycznym podejściu do mechanizmu typowania przedstawicieli mniejszościowych do organów administracji centralnej na zasadzie procedury administracyjnej umyka zróżnicowanie nie tylko historyczne, ale też praktyka polityczna odnosząca się do mniejszości narodowych.

Badanie procesów administracyjnych lub społecznych wewnątrz czy też na styku instytucji – szczególnie dla osoby spoza regionu, która nie funkcjonuje w naturalny sposób w większości struktur społecznych i w ograniczony sposób styka się z mechanizmami w aparacie państwowym – niesie ze sobą wiele ograniczeń. Uzasadniona względami obiektywnymi staje się więc fragmentaryczność badań nad całym zagadnieniem, nawet uwzględniając wieloletnie prace badawcze w terenie. Trudno w związku z tym uogólniać wyniki

na cały kraj. Nie ma jednak wątpliwości, że działanie rzeczywiste instytucji państwowych jest niejednolite na różnych obszarach, co również znajduje potwierdzenie w literaturze badawczej. Dlatego realiów i doświadczeń z jednej jednostki samorządowej nie należy automatycznie przenosić na inną, a relacje między danymi grupami etnicznymi niekoniecznie muszą podlegać tym samym mechanizmom w innych przypadkach. To zróżnicowane działanie władz lokalnych wydaje się mieć jednocześnie istotny, jeśli nie kluczowy, wpływ na przebieg procesów społeczno-politycznych w zakresie etnopolityki rozumianej jako ogół procesów budowy wspólnoty państwowej i narodowej w wieloetnicznym społeczeństwie. Ze względu na specyfikę państwowości chińskiej jedne ludy mają szerszy zakres działania niż inne, nawet o podobnym potencjale demograficznym. Choć brakuje prostego wyjaśnienia tej sytuacji, to niemniej w opracowaniu zostaną przedstawione wyniki badań, w których podjęto próbę wyszczególnienia istotnych czynników warunkujących nietypowy *casus* mongolski.

Mongołowie aktywnie włączyli się w budowę „nowych”, komunistycznych Chin i uzyskali w nich wyjątkową pozycję na tle większości ludów. Kiedy Xinjiangem i Tybetem wstrząsały otwarte konflikty, chińskojęzyczni Huejowie (Hui), a także asymilujący się Zhuangowie, formalnie korzystali z takiej samej autonomii etnicznej, lecz bez analogicznych napięć społecznych. Utworzona dwa lata przed proklamacją Chińskiej Republiki Ludowej komunistyczna Mongolia Wewnętrzna miała być w założeniu modelem dla innych ludów w zakresie tworzenia systemu administracyjnego na terenach etnicznych. Ostatecznie system ten nie został zrealizowany w przypadku innych narodowości. Kilka innych mniejszości również odniosło sukces adaptacyjny, choć nie na taką skalę (poza

Koreańczykami¹) jak Mongołowie. Aktywność tego akurat ludu w polityce i administracji (także w instytucjach centralnych), użycie struktur państwa do skutecznej promocji swojego dziedzictwa kulturowego (zarówno w formie schińskiej, jak i tradycyjnej) czy utworzenie systemu edukacji etnicznej od przedszkolnej do poziomu uniwersyteckiego rodzi pytania o korelację wymienionych procesów. Badania własne przeprowadzone nad procesami etnopolitycznymi sugerują, że elementy te stanowią manifestację skutecznego wykorzystania dostępnych narzędzi autonomii etnicznej w Chinach. Nie powinno to jednak zaskakiwać, zważywszy na tradycje występujące w regionie. Z jednej strony kodeks Czyngis-chana, Jasa (Jeke Żasay), funkcjonował na zasadzie precedensowych i niejawnych edyktów chańskich, jak i zarazem umowy społecznej. Z drugiej, jedne ludy w Chinach zakładały dynastie, inne natomiast posiadały od starożytności swoje władztwa w różnych formach. Obecnie schemat polityczny wielonarodowego imperium sięga swoimi korzeniami m.in. do zmodyfikowanych rozwiązań państwowości mongolskiej Yuan, a przede wszystkim do mandżurskich Qingów. Praktyką stało się uznanie z jednej strony lokalnych struktur władzy, z drugiej – nastąpiła transformacja mniejszości w celu ich akulturacji pod wpływem innych grup. Ten dualizm podejść występuje również we współczesnej polityce narodowościowej, co jest czynnikiem wpływającym na różnorodność rozwiązań ustrojowych na obszarach etnicznych.

1 Których *casus* adaptacyjny był nawet obiektem badań w ZSRR, por. M. Chakars, *The Socialist Way of Life in Siberia: Transformation in Buryatia*, Central European University Press, Budapest 2014, s. 30.

Analiza niejednorodnych zjawisk i czynników posłużyła w toku rozważań do rozwikłania fenomenu Mongołów, którzy potrafili zbudować silną, jak na kilkumilionowy naród, pozycję w polityce i kulturze ChRL, co innym mniejszościom o podobnym potencjale demograficznym nie udało się to w stopniu porównywalnym. Większość ludów niechińskich zmuszona jest sinizować swoje dziedzictwo narodowe zgodnie z potrzebami chińskiego rynku i często według standaryzacyjnych wymagań administracyjnych, a nieliczne stanowiska państwowe z przypisaną im realną władzą na wyznaczonych obszarach pozostają zazwyczaj poza ich zasięgiem. Z wymienionych powodów specyficzny *casus* mongolski może się okazać pomocny w nakreśleniu obrazu skutków wdrożonej w komunistycznych Chinach etnopolityki opartej na autonomii etnicznej. Właśnie to czyni z niniejszej publikacji próbną syntezę polityki etnicznej ChRL.

W wieloetnicznym kraju władza centralna staje przed trudnością zarządzania regionami, których odrębność wzmacniana jest poprzez komponent ludności odmiennej kulturowo i językowo. Lokalne społeczności nie tylko nie muszą utożsamiać się z centrum, co następuje nawet w przypadku wspólnot pokrewnych etnicznie, ale działają według innych norm oraz schematów niż elity stołeczne. Władza centralna, rozciągając wpływy na terytoria mniejszościowe, zastaje tam już uformowane struktury społeczne i wzorce władzy. Otwarte pozostaje zatem pytanie, jak może ona postąpić w stosunku do zastanego porządku ukształtowanego przez obce jej struktury lokalne niechińskich ludów imperium? W jakim stopniu porozumie się z „innymi” i zaakceptuje ich odmiennność, a w jakim będzie próbowała stworzyć własne, zaufane, lojalne struktury? Jednocześnie rodzą się inne pytania, np. jaka przeżywa postawa wśród mniejszości narodowych – kontestacji

czy adaptacji? W jakim stopniu słabsza strona może w ogóle być podmiotem w kształtowaniu tych relacji, a nie jedynie odbiorcą odgórnej polityki?

Możliwe jest również postawienie hipotezy, że stabilizacja relacji międzyetnicznych może nastąpić w sytuacji uznania mandatu władzy tych samych elit przez obie strony. Będzie to jednak wymagało znaczących ustępstw, zwłaszcza słabszej ze stron, wówczas gdy władze lokalne będą próbowały godzić sprzeczne interesy przy konieczności implementacji założeń polityki obcej grupy narodowej.

Chińska Republika Ludowa jest państwem unitarnym o czterostopniowym podziale administracyjnym, w którym Mongołowie stanowią tytułarną mniejszość w wyodrębnionych jednostkach na wszystkich szczeblach. W zależności od wielu złożonych czynników politycznych, społecznych i historycznych powstaje dynamicznie zmieniająca się relacja sił między zarządzanymi mniejszościami a władzą centralną. Chińska Republika Ludowa to państwo formalnie nie tylko unitarne, ale i scentralizowane. W praktyce funkcjonują jednak silne regionalizmy, a prowincje próbują w wielu sferach prowadzić politykę nie do końca spójną z wytycznymi Pekinu. Autonomie etniczne na najwyższym szczeblu, o czym już wspomiano, podlegają mocniejszemu nadzorowi – niż stosuje się go wobec równorzędnych pod względem szczebla samorządności – prowincji, miast wydzielonych i Specjalnych Regionów Administracyjnych (Hong Kong i Makao). Poza tym w owych pięciu regionach autonomicznych stosowana jest zróżnicowana praktyka polityczna. W toku analiz przedstawiony zostanie zarys uwarunkowań, które miały wpływ na odmienną – niż wśród innych mniejszości – sytuację Mongołów w ramach zadysponowanego im władztwa terenowego na poziomie prowincji.

W popularnym rozumieniu koncepcje kształtowania się wyodrębnionych narodowości podkreślają wyobrażenie o spontanicznym i naturalnym procesie oddolnym. Równie ważnym procesem wydaje się administracyjne uznanie danej zbiorowości i w następstwie konsolidacja oraz wzmacnianie jej odrębnej tożsamości. Poza tym w kontekście chińskich uwarunkowań rola państwa w tym procesie polega na odgórnym wdrożeniu identyfikacji etnicznej. Złożoność samych Chin sprawia, że w procesach administracyjnych uczestniczą różne podmioty zarówno na poziomie centralnym, jak i lokalnym. Jeśli dodać do tego silną reprezentację w ramach aparatu władzy w rządach terenowych, jak też i pewną obecność przedstawicieli mniejszości mongolskiej we władzach centralnych, to warto przyrzeć się sprzężeniu zwrotnemu między bazą autonomii etnicznej i utrzymaniem się znaczącej pozycji politycznej mniejszości we władzach lokalnych.

Państwo może tworzyć elity własne lub legitymizować elity danej mniejszości i właśnie to może być jednym z najważniejszych czynników specyficznej sytuacji Mongołów. W przypadku Ujgurów czy Tybetańczyków nie wykształciła się jednak warstwa społeczna uznawana jednocześnie przez nich samych i przez władzę chińską za legalnego przedstawiciela tych ludów. Kreacja nowych elit w przypadku wspomnianych ludów odbywa się odgórnie poprzez tworzenie struktur partyjnych. Brakuje więc reprezentacji mniejszości etnicznej złożonej z osób, które w sytuacjach konfliktu narodowości niechińskiej z państwem chińskim cieszyłyby się autorytetem i zaufaniem obu stron w celu łagodzenia napięć. Kadry partyjne mniejszości (*minzu ganbu*) często wręcz stają się ich zarzewiem, nie skutkując rozwiązaniami, zwłaszcza że masowe wystąpienia antyrządowe w latach 2008–2012 bardzo często wyrażały sprzeciw wobec

polityki prowadzonej przez lokalnych włodarzy, którzy wywodzili się spoza dominującej grupy Han. Dlatego nie należy całej kwestii analizować wyłącznie przez pryzmat konfliktu etnicznego, lecz sytuację tę powinno się rozpatrywać w kontekście szeroko ujętego problemu systemu politycznego.

Wyodrębnienie narodowości w latach 50. XX w. umożliwiło im wejście w system administracyjny państwa chińskiego w charakterze odrębnych grup etnicznych. Zrodziło to szanse rozwoju narodowościowego i korzystanie z polityki afirmacyjnej oraz stworzyło potencjał dyskryminacji, a nawet przyczyniło się do czystek etnicznych. Wszystkie wymienione warianty polityki wobec mniejszości narodowościowych w różnych okresach ChRL ostatecznie się zmaterializowały.

Chiny ludowe, szczególnie w porównaniu z Guomindangiem², wobec mniejszości etnicznych wprowadziły elementy polityki afirmacyjnej. U podstaw takiego działania leżało badanie oraz klasyfikacja ludów, a następnie budowanie systemu administracyjnego z autonomią etniczną na wszystkich szczeblach samorządowych. Na ich podstawie wyodrębniono reprezentację polityczną do organów władzy w rządach terenowych oraz na poziomie centralnym. Działania te sprzyjały zarządzaniu ludami niechińskimi oraz sprawowaniu nad nimi kontroli. Urzędowo zapewniono przy tym pewne możliwości wpływania na sytuację własnych regionów poprzez przedstawicieli mniejszości. Samorządy, którym przyznano autonomię, uzyskały

2 Guomindang lub Kuomintang – „Partia Narodowa” – została utworzona po rewolucji Xinhai (czyli obaleniu mandzurskiej dynastii Qing) w 1912 r. przez Sun Jat-sena po przegranej wojnie domowej pod wodzą Czang Kaj-szeka (Jiang Jieshi); jej przedstawiciele w znacznej części ewakuowali się na Tajwan.

preferencje przy obejmowaniu stanowisk urzędowych, w tym kierowniczych, ale bez możliwości realnego wpływu na kluczowe ogniwa zarządzania państwem. Sprawy bezpieczeństwa i gospodarki pozostawały w znacznej mierze pod kontrolą przedstawicieli ludu Han. Wydawać by się mogło, że mechanizmy administracyjne spowodują, że rola lokalnych elit mniejszościowych będzie wyłącznie symboliczna i stworzy jedynie folklorystyczną dekorację fasadowych zgromadzeń. Sytuacje tego typu miały oczywiście miejsce, lecz niezależnie od tego, jakie były rzeczywiste intencje chińskich komunistów, ludy o proveniencji niechińskiej nie ograniczyły swojej roli jedynie do administracyjnej atrapy. Potrafiły one również uruchomić procesy polityczne na poziomie szeroko rozumianego zakresu procesów wewnątrz systemu polityczno-administracyjnego, które jednocześnie uwzględniały nieformalne struktury społeczne. Wprowadzenie swoich przedstawicieli do struktur administracji publicznej państwa umożliwiło mniejszościom sięgnięcie po nieliczne dostępne im narzędzia polityczne. Często od pozycji lokalnych elit zależało, w jaki sposób istniejący potencjał prawny i instytucjonalny zostanie przez nie wykorzystany. Etnopolityka mogła zostać zredukowana do promocji kultury zbutikizowanej³ i opartej na niej turystyce. Zdarzały

3 Termin butikizacja odnosi się przede wszystkim do procesów gentryfikacyjnych przestrzeni miejskiej. W szerszym aspekcie oznacza jednak komercjalizację i usztucznienie autentycznych zjawisk kulturowych do form atrakcyjnych dla masowego odbiorcy, ale często marginalizujących, a nawet wypierających oryginalnych twórców. Zob. E. Drozda, *Uzslachetniając przestrzeń. Jak działa gentryfikacja i jak się ją mierzy*, Książka i Prasa, Warszawa 2017, s. 58. Jako synonimu używam też wyrażenia „cepelizacja” – od terminu „cepelia”.

się jednak przypadki mobilizacji społeczności w celu osiągnięcia własnych interesów narodowościowych. Mogły mieć one charakter *stricte* ekonomiczny (przede wszystkim uzyskiwanie korzyści płynących z kontroli ziemi pod inwestycje), ale zdarzały się też struktury na pograniczu administracji i tradycyjnych instytucji społecznych, których synergia wprowadzała zupełnie nową jakość w polityce edukacyjnej, muzealnej czy religijnej.

Mongolowie należą do tych ludów, które próbowały z pewnymi sukcesami współkształtować politykę narodowościową państwa. Potrafili przeprowadzić proces dość zaawansowanej konsolidacji narodowości metodami administracyjnymi. Świadomie poza tym wzmocnili niby sprzeczne elementy, tj. odrębność narodową oraz integrację ze społeczeństwem większościowym poprzez system obejmujący edukację, politykę kulturalną, media czy turystykę. Co więcej, ich aktywność uwidoczniła się również na poziomie centralnym. Powstało dzięki temu sprzężenie zwrotne między polityką ogólnochińską a działalnością mongolskich elit urzędniczych i partyjnych. Uznawanie władzy administracyjnej danej narodowości tworzy zarazem podstawę do utrzymywania jej odrębności i wzmocnienia pewnych form nacjonalizmu. Prawdopodobnie proces ten odgrywa istotną rolę szczególnie w kontekście coraz silniejszej akulturacji spowodowanej zanikiem właściwie wszystkich elementów dystynktywnych mniejszości mongolskiej.

Narodowość ta wydaje się posiadać niewspółmiernie silną w stosunku do liczebności reprezentację polityczną na szczeblu samorządowym oraz centralnym. Literatura przedmiotu, a także badania własne wskazują, że niewiele grup narodowych w Chinach realizuje segmenty swojej etnopolityki. Na tę sytuację wpływ mają zarówno procesy odgórne, jak oddolne. Nie-

liczne są przy tym opracowania dostrzegające próbę koordynacji działań rządów terenowych niższego szczebla z lokalnymi społecznościami. Nie zwraca się jednocześnie uwagi na to, że Mongołowie obejmują eksponowane funkcje publiczne, które dla innych mniejszości narodowych są raczej nieosiągalne. Dlatego relatywny sukces adaptacyjny tej narodowości do systemu politycznego państwa jest – poprzez kontrast – odbiciem sytuacji także innych ludów wchodzących w skład ChRL. Stanowi, praktycznie nieobecne w literaturze, szersze spojrzenie na współczesne Chiny.

Zarys metodyki badawczej i opis źródeł

Dostępne z zakresu badanej dziedziny prace z literatury polskiej, zachodniej czy chińskiej nie zawierają wielu ważnych informacji na temat autonomii etnicznej w ChRL. Władze terenowe z tytułarnymi narodowościami niechińskimi funkcjonują często według odmiennych reguł nieformalnych przy jednokowych założeniach formalno-prawnych. Mongołowie należą do tych narodowości, które w stopniu ograniczonym były w stanie skutecznie wykorzystać potencjał instytucjonalny nawet autonomii okrojonej, co akceptowały jednocześnie władze chińskie. W literaturze naukowej znacznie ważniejszym przedmiotem badań stało się zagadnienie procesów etnicznych oraz formowanie się chińskiego nacjonalizmu. Wątki te rzadko są jednak łączone w kontekście funkcjonowania analizowanych segmentów administracyjnych państwa.

W prezentowanym tu opracowaniu podjęto próbę udowodnienia hipotez na podstawie uzyskanych danych, literatury naukowej oraz informacji cząstkowych, które zastano

w dostępnych źródłach powiązanych z badaniami empirycznymi. Wnioski, odnoszące się do specyficznej pozycji Mongołów, sformułowano, opierając się w pierwszej kolejności na analizie dokumentów i materiałów rządowych, na dostępnych badaniach historycznych oraz na danych administracyjnych, a następnie je przetestowano i potwierdzono podczas badań terenowych. Stanowią one element oryginalny całego opracowania, ponieważ dowodowo zbliżone prace badawcze trudno odnaleźć w literaturze z tego zakresu. W ich ramach zrealizowano indywidualne wywiady pogłębione (IDI), które przeprowadzono w Mongolii Wewnętrznej oraz w Pekinie w dwóch turach badawczych, tj. w latach 2012–2015 i 2017 r. Badania te umożliwiły wgląd w funkcjonowanie instytucji oświatowych w RAMW. Respondentami byli nauczyciele, w tym dyrektorzy mongolskich szkół podstawowych i średnich, wychowawcy przedszkolni, urzędnicy rządów terenowych, badacze, jak również uczniowie i rodzice. W przypadku badań jednostek autonomicznych Mongołów niższego rzędu opisanych w rozdziale V *Autonomia etniczna a Mongołowie* użyto analogicznego podejścia już wypracowanego w Mongolii Wewnętrznej. Wywiady przeprowadzono porównawczo również z respondentami z innych niż mongolska grup narodowościowych. W celu nakreślenia szerszego tła odwiedziono także obszary zamieszkałe przez ludność mongolską poza autonomią etniczną, w których społeczności próbowały realizować oddolną politykę kulturalną własnej mniejszości.

Wiązały się one z wizytami w instytucjach publicznych, przede wszystkim w urzędach, placówkach edukacyjnych i instytucjach kultury. Udało się poza tym przeprowadzić wiele rozmów z osobami uczestniczącymi w tworzeniu i realizacji projektów powiązanych z mniejszością mongol-

ską – reprezentowali oni zarówno instytucje formalne, jak i społeczne. Wywiady zostały też przeprowadzone wśród odbiorców wdrożonej już polityki edukacyjnej, tzn. wśród mieszkańców regionów, w których były realizowane. Warto w związku z tym nadmienić, że pewnej części opinii pozytywnych nie można wiązać wyłącznie z ustrojem politycznym oraz z postawą w relacjach z państwem przypisywaną kulturze chińskiej. Akceptacja przez respondentów pewnych określonych działań rządów terenowych, a czasem i rządu centralnego, występowała obok krytycznej ewaluacji wielu elementów. Dlatego badanie percepcji uczestników podczas wdrażania projektów powiązanych z etnopolityką można uznać za relewantne także z punktu widzenia odtworzenia rzeczywistego ich przebiegu.

Badania poświęcone mniejszościom narodowym w Chinach, w tym mniejszości mongolskiej, publikowane były w licznych opracowaniach, lecz w innym ujęciu poruszanego problemu niż jest to zaprezentowane w niniejszej publikacji. W analizach szczególnie przydatna okazała się literatura antropologiczna. Spośród polskich autorów należy przytoczyć prace prof. Sławoja Szynkiewicza i prof. Krzysztofa Gawlikowskiego. Z publikacji Szynkiewicza dotyczących regionu Azji Północnej na specjalną uwagę zasługuje *Rodzina mongolska w Mongolii* – studium na temat funkcjonowania i relacji grup krewniaczych. Wśród tekstów Gawlikowskiego najcenniejsze jest teoretyczne ujęcie koncepcji „kompleksu mitologicznego” zawarte w książce *Nation: a Mithological Being*. Informacji o rozwoju państwowości chińskiej dostarczyły ponadto prace *Chiny wobec Europy* oraz *Konfucjański model państwa w Chinach*. W opracowaniu pojawiły się ponadto fragmenty prac autorskich, które były drukowane równoległe do wcześniejszych etapów badań.

Z publikacji autorów anglojęzycznych najistotniejszy wpływ na przemyslenia związane z tym zagadnieniem wywarły opracowania antropologów prof. Uradyna E. Bulaga i prof. Williama R. Jankowiaka oraz historyka prof. Christophera P. Atwooda. Najwięcej na temat mechanizmów społecznych i politycznych chińskiego pogranicza wyjaśniają prace Uradyna E. Bulaga, w tym *Collaborative Nationalism*. Z innych jego ważnych publikacji należy wymienić *The Mongols at China's Edge* oraz *Nationalism and Hybridity in Mongolia*, jak też liczne artykuły na temat dyskursu i praktyki polityki etnicznej w Chinach ludowych. Jankowiak z kolei w książce *Sex, Death and Hierarchy in a Chinese City: An Anthropological Account* opisał wieloetniczny system społeczny miasta Hôhhot⁴ z lat 80. XX w., co w 2005 r. zwróciło moją uwagę badawczą na ponadetniczne struktury i instytucje chińskiego pogranicza. Atwood natomiast jest autorem opracowań w ujęciu historycznym, w tym monumentalnej książki *Young Mongols and Vigilantes in Inner Mongolia's Interregnum Decades 1911–1931*.

Na temat elit politycznych ChRL pozostających u szczytu władzy powstają wciąż nowe studia, a miejsce specjalne w tej dziedzinie zajmują książki prof. Chenga Li, w tym *Chinese Politics in the Xi Jinping Era: Reassessing Collective Leadership*. W domenie rządów terenowych ważne badania prowadzi politolodzy z Uniwersytetu Łódzkiego, zwłaszcza prof. Dominik Mierzejewski (praca *Między wertykalnym podporządkowaniem a horyzontalną rywalizacją*). Przedmiotem tych dociekań jest działalność rządów z wybranych prowincji oraz z dużych miast. Reprezentacja polityczna na poziomie wsi i gminy to kolejny obszar

4 Stolica Regionu Autonomicznego Mongolia Wewnętrzna w ChRL.

badań, którym zajął się socjolog prof. Thomas Heberer (*Retradycjonalizacja na wsi i rozwój stowarzyszeń*).

Pozostałe uwagi

Rozdział I książki – *Koncepcje narodowościowe w kontekście chińskim* – jest wprowadzeniem w ramy teoretyczne dyskusji o koncepcjach narodowych i ich implikacjach dla etnopolityki ChRL. Zaprezentowano w nim kontekst implementacji koncepcji narodowościowych, które tworzą uwarunkowanie społeczne i polityczne. Poza próbą ujęcia problemu kształtowania się idei „narodu” na gruncie chińskim pokazano w opracowaniu problemy klasyfikacji mniejszości etnicznych. Wskazano też na wybrane zagadnienia w relacjach między Chińczykami Han oraz mniejszościami etnicznymi, które również wpływają na realizowaną politykę edukacyjną. W rozdziale *Wyodrębnienie mniejszości* (rozd. II) dokonano analizy procesów związanych z wydzieleniem mniejszości narodowych, co nie było procesem oczywistym. Szczególnie wyraźnie dostrzegalne jest napięcie między odgórnymi procesami administracyjnymi etnopolityki a realiami tradycyjnych wspólnot funkcjonujących w systemie własnych identyfikacji. W kolejnym rozdziale *Mongołowie na tle innych mniejszości ChRL* (rozd. III) zaprezentowano specyfikę funkcjonowania tej mniejszości poprzez pryzmat teorii kolaboratywnego nacjonalizmu oraz różnorodnych uwarunkowań, w tym specyfiki praktyk politycznych w ChRL. Mongołowie stanowią istotną grupę narodowościową nie tylko historycznie, ale również współcześnie, do tego niewspółmierne ważną z powodu liczebności. Specyficzny rozwój systemu autonomii mongolskiej wiąże się z ich silną pozycją polityczną

w porównaniu z większością etnicznych mniejszości w ChRL. W pracy zawarto więc rys historyczny ukazujący proces kształtowania się relacji mongolsko-chińskich warunkujących stan współczesny. Następnie w rozdziale *Mongolskie elity polityczne* (rozdz. IV) poruszono zagadnienie elit mongolskich w kontekście afirmatywnej polityki narodowościowej w ramach chińskiego systemu administracyjnego. Ostatni rozdział *Autonomia etniczna a Mongołowie* (rozdz. V) to rys analizy funkcjonowania autonomii etnicznej Mongołów. Głównym punktem odniesienia stał się oczywiście region, choć zaprezentowano także zarys prawie niezbadanego wymiaru lokalnego w jednostkach niższych szczebli w różnych częściach Chin.

Zapis terminologii z obszaru pisma innego niż łaciński jest każdorazowo kłopotliwy. W tej sytuacji odnosimy się do systemów graficznych bardzo odmiennych od stosowanych w przypadku języków europejskich. Dlatego też pogłębiają się problemy z transkrypcją (lub transliteracją), na co nakładają się inne kwestie, jak np. tradycje zapisu, różnice dialektalne (językowe) itp. Funkcjonuje poza tym wiele różnych sposobów zapisu danego terminu czy to na podstawie pisma lub dźwięku (fonemu) języka, które występują w publikacjach z różnego okresu lub regionu, czy też takie, które wyszły spod pióra badacza preferującego ten, a nie inny zapis. Niektóre z nich mogą być trudne do rozpoznania. Na przykład w literaturze polskiej piszemy niekiedy o chińskich muzułmanach w Azji Centralnej, czyli Dunganach (东干), nazywanych w samych Chinach Hui (回). Aby nie było wątpliwości co do wymowy tej nazwy, w literaturze polskiej stosujemy czasem zamiast *pinyin*u spolszczony zapis – Huej.

W rozprawie zastosowano kilka zasad transkrypcji. Do zapisu terminów chińskich użyto przyjętego oficjalnie w ChRL i naj-

popularniejszego na świecie systemu *pinyin* z wyjątkiem nazw i nazwisk od dawna używanych w literaturze polskiej. Dotyczy to przede wszystkim nazw geograficznych jak „Pekin” (*pinyin* Beijing) lub nazwisk, szczególnie, gdy przyjął się ich zapis w wymowie języka kantońskiego – to przede wszystkim *casus* Sun Jat-sena (mandaryński – Sun Zhongshan) oraz Czang Kaj-szeka (czyli Jiang Jieshi).

Z racji długiej tradycji badań mongolistycznych – i w związku z tym funkcjonowaniem różnych terminów mongolskich w literaturze polskiej – starano się, w miarę możliwości, nawiązywać do tradycji przez nią ukształtowanych. Pamiętać jednak należy, że istnieje stosunkowo niewiele opracowań w języku polskim, w którym pojawiają się terminy mongolskie z Mongolii Wewnętrznej, a nie chałchaskie (Republika Mongolii) czy buriackie (Rosja).

Zapis w używanym w Chinach klasycznym piśmie mongolskim często znacznie się różni od wymowy, poza tym owa wymowa w poszczególnych dialektach Mongołów z Chin może być odmienna – różnice dialektalne niekiedy wręcz uniemożliwiają porozumienie. W związku z tym w przypadku podawania nazw źródeł i ważniejszych terminów zastosowano transliterację z zapisu klasycznym piśmie mongolskim w systemie polskim wzorowanym na zapisie zaproponowanym przez prof. Stanisława Kałużyńskiego⁵. Z uwagi na to, że zapis w klasycznym piśmie mongolskim jest dość skomplikowany i często niemal uniemożliwia rozpoznanie współczesnej nazwy, w niniejszej publikacji, która nie jest opracowaniem z dziedziny filologii, nie wydaje się konieczne jego nadmierne

5 S. Kałużyński, *Klasyczny język mongolski*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 1998.

stosowanie. W przypadku terminów, i przede wszystkim nazw własnych, starano się zapisywać je po polsku w brzmieniu możliwie zbliżonym do wymowy w dialekcie czacharskim uważanym za normatywny dla tego regionu. Zapis ten będzie zbliżony do sposobu znanego w literaturze polskiej – czytania dla nazw w dialekcie chałchaskim, pamiętając, że pod wpływem dialektów Mongolii Wewnętrznej mogą następować modyfikacje zapisów. Na przykład w standardowym dla RAMW dialekcie czacharskim, m.in. część dźwięków ulega zmiękczeniu, znak używany w transkrypcji materiałów w klasycznym piśmie mongolskim „š” zapisywany jako „sz” będzie w dialekcie chałchaskim czytany prawie jak po polsku, a w czacharskim w części wyrazów jako „ś”, w innych natomiast jako „sz”. Wprowadzenie dokładniejszego zapisu fonetycznego nie byłoby celowe przede wszystkim z racji jego skomplikowania, jak i sporów wokół zapisu fonetycznego niektórych dialektów mongolskich. Powodem odstępstwa od oficjalnego zapisu mongolskich nazw w regionie jest jego nieintuicyjność dla polskiego czytelnika (zapis ten wzorowany jest nieco na *pinyinie* i różni się od zapisów funkcjonujących w literaturze polskojęzycznej). Co więcej, system ten nie jest konsekwentnie stosowany nawet w Mongolii Wewnętrznej, dlatego przy zapisach pojawiają się liczne problemy, których nie udało się rozwiązać do końca.

Uwzględniono jednocześnie wiele odstępstw. Wynikają one z powodu różnych sposobów zapisu nazw i terminów mongolskich. Podstawą może być zapis w transkrypcji w znakach chińskich, klasycznym języku mongolskim, zlatynizowana wymowa we współczesnym mongolskim, w tym wpływy lokalnych dialektów, choć częstokroć są to hybrydy wspomnianych zapisów. W związku z tym pojawiają się sytuacje, gdy dana nazwa funkcjonuje w opracowaniach naukowych w innym zapisie,

zwłaszcza w przypadku nazw własnych. Przykładem świadomej niekonsekwencji stał się zapis znaków „q” i „k”, które będą zazwyczaj zapisywane jako „ch”, ale w nazwie transliterowanej jednak z klasycznego pisma „Kökeqota” (zapis klasycznym pismem mongolskim:) zostanie przyjęty oficjalnie obowiązujący zapis „Höhhot”, a nie prawidłowy dla tradycji polskiej – „Chöchchot”. Zapis chiński w *pinyinie* „Huhehaote” (zapis pismem chińskim: 呼和浩特) nie jest w porównywalnym stopniu rozpowszechniony w literaturze, wprowadzenie go zatem nie wydaje się być celowe. Z tego samego powodu zostawiony został spopularyzowany sino-mongolski zapis „Xilin Gol”, a nie zapis wymowy czacharskiej „Sziliin Gol” (klas. Sili-jin ɣool) lub chińskiej w *pinyinie*: „Xilin Guolei”.

Nazwy pochodzące z innych języków starano się spolszczać, chyba że takie określenie już funkcjonuje w literaturze polskiej w danym zapisie. W odniesieniu do miejsc i regionów stosuje się wiele nazw, np. Mongolia Wewnętrzna nazywana jest także Mongolią Południową, a jednocześnie Suiyuan to historyczna nazwa jednostki odpowiadającej prefekturze, jak i jego stolicy – Höhhot. Swoisty problem wiąże się z tymi regionami, gdzie dokonywano zmiany granic administracyjnych, jak w przypadku ziem wschodniej Mongolii Wewnętrznej i okolic. Z uwagi na tę wielość nazw punktem odniesienia w publikacji stało się nazewnictwo współczesne dla opisywanych procesów. Jedynym odstępstwem jest użycie nazw, które współcześnie funkcjonują w języku mongolskim i w polskiej literaturze historycznej, mimo że większą popularnością cieszy się nomenklatura chińska (dlatego wówczas podawano obie nazwy). Ta sytuacja dotyczy np. mandżurskiej prowincji Kirin nazywanej przez Mongołów – Girin, a przez Chińczyków – Jilin. Także Mongołom w Chinach bliższa bywa, znana

i europejskim czytelnikom, mandżurska nazwa Mukden, choć obecnie jest ona wypierana przez chińską nazwę Shenyang.

Istotny wpływ na kształt opracowania miały informacje, uwagi i sugestie przekazywane przez osoby życzliwie odnoszące się do prowadzonych badań. Bez życzliwości samych Mongołów oraz innych narodowości w różnych częściach Chin, którzy dzielili się ze mną wiedzą o panującej sytuacji, praktykach i procesach w ich regionach, a także bez zaangażowania wielu zainteresowanych, informacje te pozostałyby niedostępne. Uwzględnienie wszystkich wymagałoby osobnego aneksu, a wielu osobom, które odnosiły się z sympatią do moich badań, nie mogę nawet podziękować imiennie. Rodzina, znajomi i zaprzyjaźnieni badacze bardzo mi pomagali przy pracy nad zebraniem i uporządkowaniem rozproszonej wiedzy, wspierając oraz inspirując w różnym zakresie, tak aby całą publikację ukształtować w zwartą formę.

Podczas prac nad książką szczególne podziękowania kieruję do dr. Krzysztofa Iwanka za bardzo wnikliwe uwagi i komentarze. Wkład w dopracowanie materiału wnieśli recenzenci oraz prof. Krzysztof Gawlikowski, który zmarł 2 III 2021 r. Temu ostatniemu dedykuję niniejszą książkę, gdyż bez wieloletniej współpracy w ramach różnych instytucji nie podjęłabym ze zrozumieniem przebadania licznych zagadnień uwzględnionych w niniejszym tomie. Profesor zwrócił m.in. moją uwagę na kategorie myślenia ludów regionu oraz sposób czytania tekstów ich kultury poprzez ten pryzmat. Mam nadzieję, że ta publikacja – obok już zredagowanej, dedykowanej Profesorowi księgi jubileuszowej – przyczyni się do upamiętnienia i rozpowszechnienia dorobku naukowego tego światowej rangi badacza. Drugą osobą, bez której niniejsza publikacja nie nabrałaby obecnego kształtu, jest prof. Stanisław Zapaśnik, zmarły

21 III 2016 r., który uformował moje rozumienie relacji społecznych w regionie, ich wpływ na funkcjonowanie instytucji oraz przybliżył sposób prowadzenia badań w terenie.

Liczne badania były realizowane podczas wyjazdów dzięki wsparciu rozmaitych instytucji. W latach 2011–2012 odbyłam studia, kwerendę biblioteczną oraz wyjazdy terenowe w ramach stypendium rządowego. Cztery ekspedycje zostały sfinansowane w ramach Konkursu dla Młodych Naukowców⁶, jedna natomiast w toku realizacji grantu NCN Opus⁷. Poza tym kontynuację prac badawczych, które prowadziłam w Chinach, umożliwiły mi zaproszenia otrzymane od Chińskiej Akademii Nauk Społecznych (w ramach współpracy z różnymi instytutami), Akademii Nauk Społecznych Mongolii Wewnętrznej, a także Uniwersytetu Pedagogicznego Mongolii Wewnętrznej.

6 Programy badawcze: KMN/VI-4/2017 – „Uwarunkowania lokalne procesów edukacyjnych Mongołów w Mandżurii”; KMN/V-3/2016 – „Przemiany edukacji Ojratów w Ujgurskim Regionie Autonomicznym Xinjiang”; KMN/IV-4/2015 – „Sytuacja peryferyjnych mniejszości etnicznych Chin Południowo-Zachodnich” (kierownik ekspedycji); KMN/III-3/2014 – „Polityka edukacyjna wobec mniejszości mongolskiej w ChRL w okresie reformy chińskiej edukacji z lat 2010–2020”.

7 Grant: 2017/25/B/HS3/00675 [376498], OPUS, HS3 „Pokrewieństwo i sedentaryzacja na obszarach miejskich w Azji Wewnętrznej: Hailar, Ułan Ude, Ułan Bator”.